

Ivan Mažuranić

Smrt Smail-age Čengića

- najznačajnije djelo Ivana Mažuranića i književnosti hrvatskoga narodnog preporoda; ep sastavljen od 5 pjevanja.

AGOVANJE

Da bi pokazao svoju moć, Dmail-aga zapovijeda pogubljenje kršćana (Crnogoraca) koje su Turci zarobili na rijeci Morači.

Bez obzira koji oblik mučenja provodio, kršćani ga šutke i hrabro podnose jer su naviknuti na muku i znaju u ime čega su se borili i za što umiru.

Mlađi Tuci uživaju u mučenju dok su stariji svjesni mogućnosti osvete.

*CITAT: Tko je mlađi, rado gleda
Na lipovu krstu muke;
A tko starij', muke iste
Sam na sebi s vlaške ruke
Već unaprijed od strâ ćuti.*

Aga ne doživljava zadovoljštinu jer junaci nisu poklekli pred mukama. Čak im se mora diviti što u njemu u jednom trenutku izaziva strah.

*CITAT: Posmica ih, srca ne iskali,
Što bez straha svi su pred njim pali.*

*CITAT: Videć aga krepost taku
Zazebe ga na dnu srca
Ko ledenijem rátom leden
Šiljak dušu da mu dirnu.*

Osim kršćanima aga se sveti i starcu Duraku zbog lošeg savjeta da pusti Crnogorce jer bi mu se u suprotnom mogli osvetiti.

Agovanje završava smrću starca Duraka kojega beščutno daje pogubiti.

NOĆNIK

Durakov sin Novica, dotad Smail-agin pratitelj i „krvnik Crne Gore“ odlazi u Crnu Goru u namjeri da se pridruži Crnogorcima kako bi osvetio očevu smrt.

Odlučan u svojem naumu kreće se samo noću, bez turskih obilježja.

*CITAT: A gô rakčin na junačku glavu,
Od saruka ni spomena neima.
Bez saruka eto Turčin iđe;*

Uspijeva doći do Cetinja gdje će se pridružiti dotadašnjim neprijateljima.

ČETA

U Cetinju se skupila četa od stotinjak hrabrih junaka odlučnih boriti se i umrijeti za kršćanstvo i slobodu.

*CITAT: Kojino će umrijeti
 Za krst časni, kijem se krsti,
 Za krst časni i slobodu zlatnu.*

Kreću se noću kroz vrleti, u potpunoj tišini (...od sto glasa, glasa čuti nije), ozbiljni su i tajnoviti. U zoru dolaze do Morače gdje će se odmoriti. Dolazi im stari svećenik koji ih podsjeća na slavnu prošlost i borbu za slobodu njihovih predaka, hrabri ih i potiče da se i dalje bore za svoju vjeru i poziva ih da se pokaju.

*CITAT: Djedi vaši za nj lijevahu krvcu,
 Oci vaši za nj lijevahu krvcu,
 Za nj vi isti krvcu prolijevate:
 Za vas draže u svijetu neima.
 Orô gnijezdo vrh timora vije,
 Jer slobode u ravnici nije.*

*CITAT: Za krst časni spravni ste mrijeti.
 Za nj se i sad mrijet podigoste,
 Srdžbe božje hrabri osvetnici;
 Al tko Bogu vjerno služiti grede,
 Čistijem srcem služiti mu valja,
 Čistom dušom vršiti onom treba
 Koji vrši Bog što sudi s neba.*

Starčeva blagost i njegove riječi i u junacima izazivaju blagost i pokornost.

*CITAT: Stoji mnoštvo razboljeno
 Blagom riječi starca blaga;
 Jaganjci su rek' bi tihi,
 Što bijahu gorski lavi;
 Taka čuda božja riječ pravi.*

Tada se pojavljuje Novica i otkriva svoju namjeru da im se pridruži i osveti Turcima. Svećenik ga je krstio i blagoslovio ostale ratnike i oni, rastavši se sa starcem nastavljaju put.

HARAČ

Na Gackom polju Turci kupe harač.

*CITAT: Haračlije, izjeli ih vuci,
 Ter od glave po žut cekin ište,
 A od ognja po debela ovna
 I za noćcu obredom djevojku.*

Raja, međutim, nema ni zlato, ni hranu, ni mlade djevojke pa ih haračlije dovode agi. „Igrajući se“ svojim džilitom (mačem), aga krene prema jednom od zarobljenika, ali mu se konj spotakne i umjesto

vlaške glave dohvati Safera koji je vodio zarobljenika i izbije mu oko. Osramoćen što nije skupio harač i zbog svoje nespretnosti koja je u raji izazvala porugu, aga zapovijeda mučenje raje i dalje traži harač, a narod mu nudi pet- šest dana da ga prikupi.

*CITAT: Sramota je takome junaku
Kupit harač, ne skupit harača,
Džilitnut se, ne pogodit cilja,
Kamo l' slijepit mješte raje Turke,
Kamo l' da mu zlorad krst se smije.
Planu aga kano plamen živi;*

*CITAT: Ah, pričekaj pet-šest dana,
Dok ti žuđen harač isprosimo!*

Dok se spušta noć, Tuci se goste. Aga je u svojem bogatom šatoru prepunom oružja i mekih sagova i jastuka.

Vani se sprema oluja, a turskom se logoru približava četa Crnogoraca.

Aga sjedi u šatoru i razmišlja o oružju, djevojkama, lovu, zlatu, ratu i opet ga hvata bijes zbog neuspjeha u prikupljanju harača i sramote što je oslijepio vlastitoga čovjeka. Pogled na gusle u kutu šatora ublažava njegov bijes i on od Bauka zatraži da mu pjeva. Bauk zapjeva o Rizvan-agi s Kosova koji je skupljajući harač također doživio neuspjeh pa je u želji za osvetom konjem preskakao raju da bi pri tom pao s konja izazivajući u raji porugu. U strahu da će i njegov neuspjeh zauvijek ostati opjevan u pjesmi, Smail-aga smišlja osvetu.

*CITAT: Tko 'e u agu, a ne u pjevača
Pogled upro, taj mogaše
Po licu mu poznat jade,
Boli, srdžbe, gnjeve, bijese,
I stotinu inijeh srda...*

*CITAT: Tuci raju, tuci Turke k jednu,
Samo čuvaj uspomenu vrijednu!*

Uto je u logor upala četa Crnogoraca. Aga u pokušaju bijega traži konja, ali ne uspijeva pobjeći i biva ubijen. I Novica je ubijen u pokušaju da mrtvom agi odrubi glavu.

*CITAT: Al tko ono pokraj age leži?
Ter na mrtva mrtav gnjevno reži?
Novica je; ljut ga Hasan smaknu,
Baš gdje junak k mrtvu skoči lavu,
Izmed Turâk' da mu skine glavu.*

Većina Turaka je poginula, samo ih se nekolicina uspjela izvući, među njima i Bauk.

KOB

Pod Lovćenom živi Turčin koji svojom pojavom izaziva strah, ali je plah i ponizan. Na njemu su odjeća i oružja Smail-age, ali nemaju onaj junački sjaj. Turčin se kao lutka svima klanja i sva slava i bogatstvo Smail-age sada na njemu djeluju jedno.

LIKОВИ

Smail-aga – opis:

CITAT: Gledaj glavu, put nebesa

*Gdje se oholo hrabra diže;
Gledaj čelo jasno i oko
Kako bistro pod njim sijeva;
Gledaj krepki stas, gdje svoju
Znajuć snagu ravno stoji;*

Smail-aga Čengić središnji je lik spjeva. Pojavljuje se u samo dva pjevanja (Agovanje, Harač), ali se njegova nazočnost osjeća u cijelom djelu. Sve se događa zbog njega i oko njega. Aga je oličenje zla. Iako na nekoliko mjesta Mažuranić govori o njegovu junaštvu (*CITAT: Dobar junak – da je čovjek taki*), aga je u stvari prikazan kao kukavica i sadist koji se sveti slabima, onima koji se ne mogu braniti. Ohol je i sebeljuban, doživljava se kao mrkog vuka, jakog i neustrašivog.

*CITAT: Ko da strepi mrki vuče
S planinskoga gladna miša.*

U stvari je bezosjećajan i sarkastičan.

*CITAT: Ter ih turskijem darivao darom:
Svakom momku ostar kolac daje,
Kome kolac, kome li konopac,
Kome britku palu namjenjuje.*

*»Ajte, krsti, dijeliti dare,
Štono sam vî Turčin pripravio...*

Hladan je, svirep i grub, ne samo prema Crnogorcima nego i prema Turcima koji imalo posumnjaju u ispravnost njegovih postupaka. To dokazuje i njegova osveta starcu Duraku.

*CITAT: A Turčina, ako još imade
Gdjegod koga ter se vlaha boji,
Popet ću ga nebu pod oblake,
Tu nek plijen vranom vranu stoji.*

Da je kukavica potvrđuju njegove reakcije u trenucima kada njegova sila i osveta ne nailaze na plodno tlo, kada Crnogorci ne mole za milost, kada i u mucu i smrti ostaju hrabri. Tada se u njemu bude ljutnja, osjećaj nezadovoljenosti i straha.

*CITAT: Ljutit aga mrko gleda
Gdje se silom divit mora
Silan arslan gorskom mišu.*

*CITAT: Posmica ih, srca ne iskali,
Što bez straha svi su pred njim pali.*

*CITAT: Videć aga krepost taku
Zazebe ga na dnu srca
Ko ledenijem rátom leden
Šiljak dušu da mu dirnu.*

Jako mu je važno da ne ostavi dojam bezuspješnog čovjeka, stalo mu je da u narodnoj pjesmi ostane zapamćen kao silan, hrabar i okrutan pa mu se nespretnost s džilitom kada je svojem čovjeku iskopao oko neprestano vraća i budi u njemu srdžbu, bijes i potrebu za osvetom, da bude još okrutniji i svirepiji.

*CITAT: Sramota je takome junaku
Kupit harač, ne skupit harača,
Džilitnut se, ne pogodit cilja,
Kamo l' slijepit mješte raje Turke,
Kamo l' da mu zlorad krst se smije.*

*CITAT: Gvožđa, otrov, konop, nože,
Palu, oganj, kolac grozni,
Ulje vrelo i sto muka
U čas jedan junak smišlja,
Za izglatit gorkoj bruci trage
I sačuvat uspomenu čistu,
Čisto ime uz glas strune blage.*

*CITAT: Na obrve crn mu oblak sjeda;
Plamte oči poput ognja živa;
Crljen plamen uz obraz mu liže;
Strašnjem bijesom nozdrve se šire;
A na usti, ispod pjene bijele,
Grozan, paklen izraz stade,
Ko da veli: raja nek propade,
Samo pjesni čuvat se valjade!*

*CITAT: Ja sam junak, to će pjesma rijeti;
K tom će cilju svi ko žrtva pasti!...*

U trenutku kada mu se pružila prilika dokazati svoju hrabrost u okršaju s Crnogorcima, on pokušava pobjeći i time dokazuje da je kukavica.

*CITAT: »Konja, konja!« grmi aga.

Dio drugi tada grunu.
»Vlasi odâsvud, puške, nože!«
»Konja, konja, Haso, konja!«*

Crnogorci

Liku Smail-age suprotstavljen je kolektivni lik Crnogoraca. Crnogorci su prikazani kao hrabri i neustrašivi ljudi koji se ne boje umrijeti za vjeru i slobodu.

*CITAT: Turčin reče, al mrijeti
Za Hristovu vjeru svetu
Teško nije, tko se za nju bije.*

*CITAT : Niti pisnu, niti zubi škrinu.
Poljana se napuni tjelesa,
Niti pisnu, niti zubi škrinu.
Već tko zovnu Boga velikoga,
Tko lijepo ime Isusovo,
Ter se lasno rastadoše s suncem
Zatočnici mrijet naviknuti.*

*CITAT: Ne junaka biranijeh
Po obličju ni ljepoti,
Već po srcu junačkome;
Kojino će udariti
Ne na deset, da uteče,
Nego na dva, da ih siječe;
Kojino će umrijeti
Za krst časni, kijem se krsti,
Za krst časni i slobodu zlatnu.*

Crnogorci su simbol čitavog jednog naroda, naroda koji je potlačen, ugnjetavan, ali isto tako i simbol idealnog, vječnog borca za slobodu. Ovo kolektivno određenje predstavlja preporodni romantičarski ideal. Za razliku od europskih romantičara koji su pretpostavljali individualnu, snažnu, buntovnu ličnost, preporoditeljski je ideal bila zajednica, a vrlo su često koristili riječ sloga.

Osim ovih suprotstavljenih likova u spjevu se pojavljuju likovi Turaka, kako Mažuranić kaže „loših slugu lošeg gospodara“. Turci, za razliku od Crnogoraca nisu kolektivni lik i svaki je od njih svijet za sebe.

Novica „krvnik Crne Gore“, agin sluga, ne okreće glavu od mučenja na početku spjeva. Tek kada je osobno pogođen očevim ubojstvom, traži osvetu. I kada prihvaća kršćanstvo i pridružuje se četi, on ne može biti dio kolektiva jer njime upravljaju individualni osjećaji.

Agine sluge Omer, Jašar, Mujo spremni su svakoga časa napustiti agu, Safer je ulizica i nasilnik, Bauk mu pjeva rugalicu i jedan je od rijetkih koji uspijevaju izvući glavu iz borbe, možda zato da bi opjevao aginu propast i slavu Crnogoraca.

Starac svećenik pojavljuje se u pjevanju Četa kao središnja figura pjevanja, ali u samom epu ima epizodnu ulogu. Ipak, ima posebno značenje. On govori o zemlji, domovini, prošlosti, o značenju borbe za slobodu i vjeru, daje blagoslov i neku vrstu oprosta i motivira Crnogorce.

Mjesto radnje:

Agovanje – Stolac, Hercegovina

*CITAT: Usred Stolca kule svoje,
A u zemlji hercegovojoj...*

Noćnik – u ovom pjevanju pratimo Novičino putovanje u Crnu Goru.

*CITAT: Pomno junak Cuce prevalio,
Još Bjelice ratoborne k tome,
Ter se maša kršnijeh Čeklića.
...
A Novica pade na Cetinje...*

Četa – radnja pjevanja smještena je u prostor kojim se četa kreće u potrazi za Smail-agom.

*CITAT: Podiže se četa mala
Na Cetinju Gore Crne.
...
Komljani im i Zagarač,
Bjelopavlić ljuti k tome
Davno veće straga ostaše,
Ter već gaze lomne Rovce.
A za Rovci družba noćna,
U prozorje rane zore,
Na Moraču slavnu pade...*

Harač – Smail-aga prikuplja harač na Gackom polju. Ovdje će se dogoditi i završna bitka u kojoj Smail-aga gine.

CITAT: Gacka polje, lijepo ti si...

Kob: pustinjakova kućica pod Lovćenom.

*CITAT: Lovćen gora pod nebo se diže,
Nadimak mu jedno polje širi.
U polju je stanak pustinjakov...*

Povijesna podloga

Djelo je nastalo prema istinitom događaju pogibije Smail-age Čengića, turskog nasilnika u Hercegovini i Crnoj Gori. Proslavio se pobjedom u bitci na Grahovu 1836. u kojoj je poginulo više članova iz obitelji Petrovića, najbližih rođaka vladike Njegoša.

Crnogorci su dugo čekali pogodan trenutak za osvetu. Vladika je s Novicom Cerovićem dogovorio napraviti zasjedu agi što mu je uspjelo 1840. Turska je vojska potučena, a aga u metežu neslavno ubijen. Ovaj je događaj opisan i u hrvatskom tisku i tako došao do Mažuranića.

Vođen svojom poetskom vizijom Mažuranić je stvorio djelo u kojem je smrt jednog silnika narasla do simbola propasti silništva, a sukob do sukoba dobra i zla. Mažuranić nije reproducirao, on je stvarao za što je očit primjer Novice i njegovoga oca Milutina (u spjevu Durak) koji su prikazani kao Turci.

Sve promjene napravljene su u smislu pjesničke slobode, s idejom nacionalnog oslobođenja i buđenja nacionalne svijesti.

Jezik i stil

Smrt Smail-age Čengića je ep pisan štokavskim narječjem ijekavicom. Mažuranić često rabi i arhaične izraze (*tudijer, jerbo...*) te turcizme (*kidisati, delija, kapija, toke, fišek, kulaš, sofrā, jatagan...*), ali i riječi iz arapskoga jezika, talijanizme, riječi iz grčkoga jezika.

Izvorni Mažuranićev tekst pisan je prema tadašnjem pravopisu, koji nije bio potpuno ujednačen. Dosljedno je pisao glasovnu skupinu er umjesto vokalnoga r (kerv umjesto krv, kerst umjesto krst, serce umjesto srce...). Različito je bilježio reflekse jata npr. *liepota, dieca, viešala, ledeniem*, ali i kamenijem, cvijeta, svieta...

Smrt Smail-age Čengića obiluje stilskim sredstvima kako onima karakterističnim za narodnu junačku pjesmu (epiteti, stalni epiteti, antiteza), tako i onim svojsvenim umjetničkom pjesništvu.

METAFORA:

*Ko da strepi mrki_yučē
S planinskoga gladna miša*

...

*Zazebe ga na dnu srca
Ko ledenijem rátom leden
Šiljak dušu da mu dirnu.
Po svem tijelu mrazne valja vale*

...

*Stoji aga gorsko zviijere,
Gvozden stupac, kamen tvrdi*

...

Luč iz glave jedan izbi

EPITET

I dželate ljute rise

ANAFORA

*Man ćeš pitat četū istu.
Man ćeš pitat brze munje*

...

*Tko vâs haje plode l' krši vinom?
Tko vâs haje plode l' krši žitom?
Tko vâs haje plode l' krši svilom?
Dok po vrelijeh hladne vode ima;
Dok po dragah bujna stada mûču;
Dok po brđijeh sitna krda bleje?*

...

*Il vâs tkogod uvrijedio brata;
Il nejaku dragi protivniku
Život dignuv ogriješio dušu;
Ili pâtnu zatvorio vrata;
Il dô vjeru, a krenuo njome;
Ili gladnu uskratio hranu;
Il ranjenu ne zavio ranu;*

...

*Stoji klika slugâ na konjijeh,
Stoji trka konjâ pod slugami,
Stoji piska raje za konjima.*

...

*Slušaj, pobre, je l' i jauk tlapnja?
Slušaj zveku, je l' i zveka tlapnja?
Slušaj... slušaj ... ah, to tlapnja nije,
Jer te vidim gdje te boli jako...
Što?... ti plačeš?... ah, to tlapnja nije,
Ti bo s tlapnje, mnim, da ne bi plako!*

PERSONIFIKACIJA

Drijemne katkad ruka hrabra.

ONOMATOPEJA

Zviznu zrakom džilit viti

ALITERACIJA

*Tko se snizi k rosnoj travi
Sankom krijepit snagu tijela*

...

*Noć je vani slijepa, gluha.
Nigdje glasa, već što sipi
Rosa sitna*

USPOREDBA

Već ko oblak grada teška

...

Gladni Turci kano gladni vuci

SLAVENSKA ANTITEZA

*Slušaj, pobre, je l' i jauk tlapnja?
Slušaj zveku, je l' i zveka tlapnja?
Slušaj... slušaj ... ah, to tlapnja nije,
Jer te vidim gdje te boli jako...
Što?... ti plačeš?... ah, to tlapnja nije,
Ti bo s tlapnje, mnim, da ne bi plako!*

...

*Je li hajduk, il uhoda turska,
Što uhodi sviloruna krda,
Il volova stada vitoroga?
Nit je hajduk, nit uhoda turska,
Već Novica, Čengića kavazu;*

AFORIZAM/POSLOVICA

*Boj se onoga tko je viko
Bez golema mrijet jada.*

...

Od sto glasa glasa čuti nije.

...

Što je kriva? - Kriva 'e što je živa

ONOMATOPEJA

*Kojemu se zvonko oziva
Prevodnika ovna zvono*

INVERZIJA

Podiže se četa mala

...

Uto aga konja dobra

POLISIDENTON

*Ni tko šapće, ni tko zbori,
Ni tko pjeva, nit se smije*

ANADIPLOZA

*Tko je junak, na ždrijelo!
Na ždrijelo, junak tko je!*

...

*A med njimi ponajljepši,
Ponajljepši, ponajveći*

METONIMIJA

SIMPLOKA

*Ter se grle rukam gvozdijenjem,
Ter se ljube kljunom gvozdijenjem*

...

*Otkud zlato, koji ruha neima?
Otkud zlato, koji kruha neima?*

PONAVLJANJE STIHOVA

*Vidi mu se , ginut mu se neće
A jest nešto što ga naprijed kreće*

Harač, harač, rajo, treba!

GRADACIJA

*Krcnu kolac nekoliko puta,
Zviznu pala nekoliko puta,
Zadrhtaše ta vješala tanka,
Al ne pisnu Crnogorčad mlada,
Niti pisnu, niti zubi škrinu.
Proz poljanu mrka krvca teknu,
Niti pisnu, niti zubi škrinu.
Poljana se napuni tjelesa,
Niti pisnu, niti zubi škrinu.*

*Gvožđe, otrov, konop, nože
Palu, oganj, kolac grozni
Ulje vrelo i sto muka*

Ideja

Kroz povijesno motiviranu priču o sukobu Crnogoraca i Turaka pod vodstvom Smail-age Čengića prikazati borbu prikazati stoljetnu borbu i stradanja našega naroda us tuđinima i njihovu nepokolebljivu vjeru u pobjedu pravde, poštenja i slobode, borbu dobra protiv zla u kojoj dobro pobjeđuje.

U djelu je Mažuranić iznio ne samo preporodne ideje o slozi i zajednišvu nego i svoje misli o životu i ljudima i svoju životnu filozofiju. Ono je potresna slika naše prošlosti, ali i djelo koje optimistično daje vjeru u život.

Udruga Sjedi5 je autor velikog broja kvalitetnih i primjenjivih nastavnih materijala (priprema za nastavu, dodatnih materijala za nastavnike i učenike) te velikog broja zabavnih edukativnih igara iz različitih predmeta.

Sve sadržaje možete pronaći na www.Sjedi5.hr.